क्रमोर्वशीयम्, मालविकाग्निमित्रम् इति। अत्र प्रत्नत्वादिना मेघदूतं रघुवंशसोदरमेव भाति। मेघदूते हि कविर्न केवलं शास्त्रीयामेव प्रसिद्धिमनुससार, अपि तु स्वकालिकीमपि। इह रामगिरेश्चित्रकूटत्वेन अन्यथा व्याख्यानम्, दिङ्नागानामित्यस्यार्थान्तरम्, मालस्य विदिशाया उज्जयिन्याः दशपुरस्य च उल्लेखः धाराया अनुल्लेखश्च प्रत्नत्वे साधनानि। पुरा यत्र स्रोऽत इति भवभूतिन्यायादिति दिक्। एतेन रघु-कुमारमेघानां समानप्रभवत्वम्। सोऽयं प्रभवः किंदेशः किंकालो वेति—आवन्तिकः, उदयनाधस्तन इति संभाव्यते। तत्र वक्रैः पन्थाः, अवन्ती उदयनकथाकोविदग्रामवृद्धान् इत्यादि गमकम्। किंच, 'तासां च पश्चात्कनकप्रभाणां कालीकपालाभरणा चकासे' (कुमार ७।३९) इत्यनेन सामिसंधिनिर्देशेन काली दक्षिणा, तस्या दास इति पञ्चगौडाभिधानसमाच्छायं नामापि लक्ष्यानुसारेण सिध्यतीति दिक्॥ अथ शृङ्गारप्रधानेषु अभिज्ञानशाकुन्तल-विक्रमोर्वशीय-मालविकाग्निमित्रेषु त्रिषु नाटकेषु प्रथमं द्वितीयं चातीव प्रशस्तम्, तत एवैतयो रघुवंशादिवद् ध्वनिग्रन्थादौ श्लोका उदाहृताः। मालविकाग्निमित्रस्य तु दर्पणादावेव कतिपये। अपि च—'प्रथितयशसां धावक-सौमिल्ल-कविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य वर्तमानकवेः कालिदासस्य कृतौ किंकृतो बहुमानः' इति तदीयलेखादपि धावकेन धनलिप्सया श्रीहर्षनाम्ना प्रणीतानां नागानन्द-रत्नावली-प्रियदर्शिकानामपेक्षया तदवरत्वं प्रेक्षकाणां पुरस्तादस्त्येव तावत्। एतेन मालविकाग्निमित्रस्य अभिज्ञानशाकुन्तलाद्यपेक्षया भिन्नः कर्तेति नातितिरोहितम्। किंच, 'काव्यत्रयं सुमतिकृद् रघुवंशपूर्वम्' इति ज्योतिर्विदाभरणभागोपि पूर्वोद्दिष्टरघुवंशादित्रितयमेककर्तृतया प्रतिजानीते। एवं च राजशेखरावधि विशेषग्राहिकया विविक्तापि कालिदासत्रयी तदुत्तरं संशयसागरे निमग्ना नोपेक्ष्या प्रेक्षावद्भिः, तथा ऋतुसंहार-नलोदयादिप्रबन्धा अपि कालिदासं संभावयन्तो न विस्मर्तव्याः। तथैव—

---

१. रामगिरिः अमरकण्टकासन्नः सिध्यति, चित्रकूटेति मल्लिकानाथव्याख्यानं तु भूगोलविद्याविरुद्धम्। दक्षिणावर्तनाथस्तु रामनामा पर्वत इति सम्यगेव व्याख्यत्.

२. दिङ्नागानामित्यनेन दिङ्नागाचार्यविषयकार्थान्तरप्रकाशनं तु सादृश्यभ्रममूलकम्.

३. वक्रत्वं भूगोलविद्यया विज्ञायते.

४. आसन्नभूतपूर्वत्वे एवंप्रायाः कविकुलालापा अन्यत्रापि दृश्यन्ते.

५. अत्र द्रष्टव्यं तारानाथतर्कवाचस्पतिभट्टाचार्याणां व्याख्यानम्.

६. 'श्रीहर्षादेर्धावकादीनामिव धनम्' इति काव्यप्रकाशव्याख्यासु प्रसिद्धमेतत्.

७. बाबू रामकृष्णमुखोपाध्यायः (एम्. ए. बी. एल्.) महाशयोऽपि वङ्गभाषोपनिबन्धे 'नानाप्रबन्ध' इति प्रबन्धे स्वमतमेवं प्रादर्शयत्—मालविकाग्निमित्रकारः कालिदासो रघुवंशादिकाराद् भिन्न एव। अस्य नाटकस्य रचनायाः कवित्वस्य च नितान्तमपकृष्टत्वात्। भोजराजसभागतो यः कश्चिदेकः कालिदासो विज्ञायते स एव मालविकाग्निमित्रकार इत्यादि.